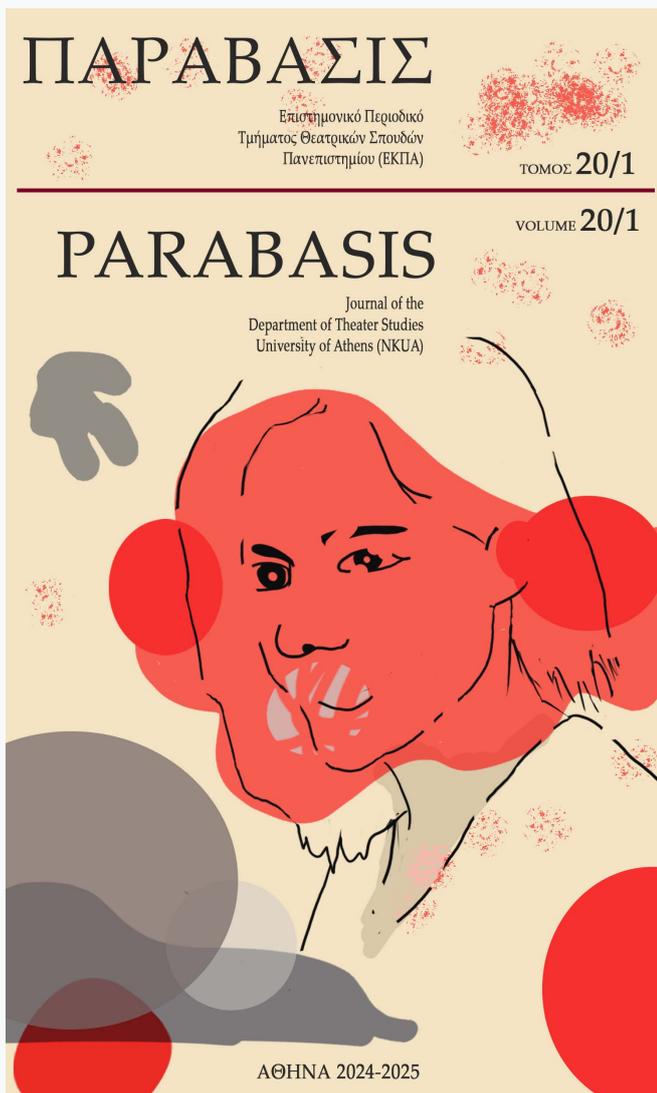

ΠΑΡΑΒΑΣΙΣ/PARABASIS

Vol 20, No 1 (2025)

Italian Theatre in the 21st Century (Special Issue)

BOOK REVIEW: Το θέατρο στο Ρέθυμνο τον 20ό αιώνα, τόμ. Α΄ και Β΄, Κάπα Εκδοτική, Αθήνα 2024 [Anna K. Tzanidaki, Theatre in Rethymno in the 20th Century, Vol. I and II, Kapa Ekdotiki, Athens 2024]

Gogo Varzelioti

doi: [10.12681//.43349](https://doi.org/10.12681//.43349)

To cite this article:

Varzelioti, G. (2025). BOOK REVIEW: Το θέατρο στο Ρέθυμνο τον 20ό αιώνα, τόμ. Α΄ και Β΄, Κάπα Εκδοτική, Αθήνα 2024 [Anna K. Tzanidaki, Theatre in Rethymno in the 20th Century, Vol. I and II, Kapa Ekdotiki, Athens 2024]. *ΠΑΡΑΒΑΣΙΣ/PARABASIS*, 20(1), 625–629. <https://doi.org/10.12681//.43349>

Άννα Κ. Τζανιδάκη, *Το θέατρο στο Ρέθυμνο τον 20ό αιώνα*, τόμ. Α' και Β', Κάπα Εκδοτική, Αθήνα 2024, 445 και 584 σελ. – ISBN 9789606283000

[Anna K. Tzanidaki, *Theatre in Rethymno in the 20th Century*, Vol. I and II, Kapa Ekdotiki, Athens 2024, 445 and 584 pp. – – ISBN 9789606283000]

Το δίτομο έργο με τίτλο *Το θέατρο στο Ρέθυμνο τον 20ό αιώνα* αποτελεί επεξεργασμένη μορφή της διδακτορικής διατριβής της Άννας Τζανιδάκη, που υποστηρίχθηκε το 2022 στο Πανεπιστήμιο Κρήτης. Ως εκ τούτου, η πρώτη ανάγνωση του βιβλίου συνδέεται με ένα περιβάλλον ακαδημαϊκό, εξαντλητικής έρευνας και απαιτητικής τεκμηρίωσης. Οι πηγές της έρευνας πολλές: εφημερίδες, αρχεία, προφορικές μαρτυρίες κλπ., με στόχο την ανασύνθεση της θεατρικής ζωής του Ρεθύμνου, αυτής της μικρής πόλης της Κρήτης, στο πλαίσιο του διαχρονικού ζητούμενου της επιστήμης του θεάτρου για την κάλυψη ερευνητικών κενών. Στην προκειμένη περίπτωση, σκοπός ήταν να εμπλουτιστεί το μείζονος σημασίας ερευνητικό πεδίο που αφορά το θέατρο στην περιφέρεια, ένα αντικείμενο με πολλαπλό επιστημονικό ενδιαφέρον.

Μετά την ολοκλήρωση της διδακτορικής διατριβής, η Κάπα Εκδοτική δημιούργησε δύο καλαίσθητους τόμους, δίνοντας στο βιβλίο την ευκαιρία να ταξιδέψει στον κόσμο της ανάγνωσης, σε ένα κοινό πιο πλατύ από εκείνο των μελετητών της Ιστορίας και του Θεάτρου. Η έκδοση διαρθρώνεται σε δύο τόμους: 445 σελίδες ο πρώτος και 584 ο δεύτερος· επτά κεφάλαια με πολλά υποκεφάλαια, Πρόλογο του επόπτη της διατριβής, επίκουρου καθηγητή στο Πανεπιστήμιο Κρήτης Μανώλη Σειραγάκη, Συμπεράσματα και Παραρτήματα, Ευρετήρια, πίνακες, εικόνες, φωτογραφίες, ένα πλουσιότατο τεκμηριωτικό υλικό.

Το περιεχόμενο των δύο τόμων διατρέχει έναν ολόκληρο αιώνα. Από τις σελίδες τους περνούν γνωστοί αθηναϊκοί θίασοι και επαγγελματίες ηθοποιοί, ερασιτέχνες ηθοποιοί, ερασιτέχνες που έγιναν επαγγελματίες, εξετάζονται ζητήματα χώρου, ρεπερτορίου και πολλά ακόμα. Έτσι, πολύ σύντομα ο αναγνώστης διαπιστώνει ότι αυτή η μικρή πόλη της Κρήτης, που ιστορικά έπαιξε καταλυτικό ρόλο στην αναγέννηση του νεοελληνικού θεάτρου, αποκτά μια δεύτερη καλλιτεχνική ζωή. Στην εκτενέστατη αυτή μελέτη της, η συγγραφέας αποτυπώνει την εξέλιξη του θεάτρου της πόλης λαμβάνοντας υπόψη το κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο και την επίδραση κομβικών ιστορικών γεγονότων. Επίσης, δεν παραλείπει να διερευνά τη σχέση του παραστασιακού γεγονότος με την τοπική κοινωνία, όχι μόνο ως μέσο

~ 626 ~

ψυχαγωγίας αλλά και ως εργαλείο κοινωνικής έκφρασης και πολιτιστικής διαμόρφωσης.

Το περιεχόμενο του κειμένου κατατάσσεται από τη συγγραφέα με χρονολογικό τρόπο, κι έτσι η μελέτη χωρίζεται σε έξι βασικές χρονικές περιόδους, οι οποίες συνδέονται άμεσα με τις κοινωνικές και πολιτικές εξελίξεις τόσο στο νησί όσο και στη χώρα. Το πρώτο κεφάλαιο, με τίτλο «1900-1922: Από την Κρητική Πολιτεία στη Μικρασιατική Καταστροφή» αναφέρεται στην πρώτη περίοδο, όταν η πόλη, απαλλαγμένη από τον οθωμανικό έλεγχο, και χάρη στην παρουσία των Ρώσων, αποκτά, ύστερα από αιώνες, μια κάποια ευρωπαϊκή όψη. Η συγγραφέας αναφέρεται στην προϊστορία, και τις συνθήκες που προϋπήρχαν στο τουρκοκρατούμενο Ρέθυμνο, και συνεχίζει με την ιχνηλάτηση της νέας εποχής: τοπικοί σύλλογοι, σχολεία, το θέατρο του Γυμναστικού Συλλόγου, ο Σύλλογος Κυριών και το Λύκειο Ελληνίδων, ο Σύλλογος Φιλόμουσων, αλλά και οι περιοδεύοντες θίασοι, με όλα τα ζητήματα ρεπερτορίου – σύγχρονα έργα και νέες καλλιτεχνικές τάσεις, η διαμονή και η αντιμετώπισή τους από το τοπικό κοινό, όλα αυτά μελετώνται διεξοδικά και κριτικά.

Το δεύτερο κεφάλαιο, με τον τίτλο «Μεσοπόλεμος. Η πόλη μετά την ανταλλαγή των πληθυσμών (1923-1940)», καταγράφει με λεπτομέρειες την επόμενη φάση, όταν η ανταλλαγή πληθυσμών το 1923 προκαλεί αλλαγές και ανακατατάξεις στην κοινωνική και οικονομική ζωή του Ρεθύμνου. Οι πρόσφυγες φέρνουν νέα πολιτιστικά δεδομένα, ενώ η τοπική κοινωνία αρχίζει να αποκτά πιο οργανωμένη θεατρική ζωή. Καθοριστικό ρόλο παίζει ο θίασος του Σάββα Γενεράλη αλλά και τα δύο γυναικεία σωματεία, ιδιαίτερα το Λύκειο των Ελληνίδων, που συμβάλλουν στη δημιουργία θεατρικών ομάδων και παραστάσεων. Με αυτήν την ευκαιρία, η συγγραφέας θίγει σημαντικά ζητήματα, όπως η θέση της γυναίκας της επαρχίας στη Σκηνή και η προσπάθεια δημιουργίας μεικτού θιάσου. Τέλος, διερευνώνται όψεις της δράσης του θεάτρου της Ε.Ο.Ν. (1939-1940), αλλά και της άνθισης των σχολικών παραστάσεων κατά την περίοδο της δικτατορίας του Ιωάννη Μεταξά (1936-1940). Ξεχωριστό ενδιαφέρον σε αυτό το κεφάλαιο παρουσιάζει το ζήτημα των περιοδεύοντων θιάσων με όλες τις πολύ ενδιαφέρουσες παραμέτρους της λειτουργίας τους – ζητήματα ειδολογικά, καλλιτεχνικής αισθητικής, ρεπερτορίου, πρόσληψης και αποτίμησης.

Κατά τη διάρκεια της γερμανικής κατοχής το θέατρο περιορίζει αισθητά την παρουσία του στην πόλη. Αυτό πληροφορούμαστε στο τρίτο κεφάλαιο, με τον τίτλο «1941-1949: Κατοχή και Εμφύλιος». Παρόλα αυτά, ομάδες όπως η ΕΠΙΟΝ επιχειρούν να ανεβάσουν παραστάσεις ως μορφή αντίστασης. Μετά την απελευθέρωση, το θέατρο λειτουργεί ως μέσο κοινωνικής συνοχής, αλλά ο εμφύλιος και η πολιτική αστάθεια περιορίζουν την άνθησή του. Στον αντίποδα αυτής της εικόνας βρίσκονταν οι επαγγελματικοί περιοδεύοντες θίασοι, οι οποίοι έφταναν αδιάλειπτα στην πόλη, με ποικίλο ρεπερτόριο, κυρίως κωμωδίες και μουσικά έργα.

Ακολουθεί η δύσκολη δεκαετία «1950-1960, η μεταβατική περίοδος», όπως τη χαρακτηρίζει η συγγραφέας, για το ρεθυμνιώτικο θέατρο. Στα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια, το θέατρο αρχίζει να ανακάμπτει, με τοπικούς θιάσους να εμφανίζονται και να διοργανώνουν παραστάσεις σε σχολεία και πολιτιστικούς χώρους. Η δημιουργία της Ερασιτεχνικής Σκηνής του Ωδείου Ρεθύμνου αποτελεί σημαντικό σταθμό, καθώς δίνει ώθηση στην καλλιτεχνική παραγωγή. Παράλληλα, δεν λείπουν οι αφίξεις αθηναϊκών θιάσων αλλά και η διοργάνωση ποικίλων καλλιτεχνικών γεγονότων, που η συγγραφέας καταγράφει λεπτομερώς.

Το επόμενο κεφάλαιο τιτλοφορείται: «Η περίοδος 1960-1980. Το Ρέθυμνο αναπτύσσεται». Πρόκειται για την πλέον κομβική εποχή, εποχή ανάπτυξης και πολιτιστικής άνθησης και –γιατί όχι;– αναβάθμισης του θεάτρου της πόλης. Γίνεται προσπάθεια δημιουργίας Φεστιβάλ Κρητικού Θεάτρου, ενώ ενισχύεται η τοπική καλλιτεχνική παραγωγή. Καταλυτικό ρόλο παίζει η Ερασιτεχνική Καλλιτεχνική Σκηνή του Ωδείου Ρεθύμνου με την πλούσια δράση της, η ανάδειξη του τοπικού δραματολογίου, η δράση της ΕΘΕΚ, η κρατική μέριμνα για θεατρική αποκέντρωση και ο ΕΟΤ, αλλά και θίασοι όπως το Άρμα Θέσπιδος και άλλοι, που πλέον παρουσιάζουν ένα διευρυμένο ρεπερτόριο, με κείμενα από το μουσικό θέατρο έως το αρχαίο δράμα. Το θέατρο αποκτά πλέον και μία διάσταση κοσμικού γεγονότος.

Η περιοδολόγηση κλείνει με το έκτο κεφάλαιο: «Από την ενεργή παρουσία του πανεπιστημίου έως το τέλος του αιώνα (1981-2000)». Η ίδρυση και η λειτουργία του Πανεπιστημίου Κρήτης στο Ρέθυμνο το 1977-78 αλλάζει τα δεδομένα της πολιτιστικής ζωής. Η μορφολογία του πληθυσμού της πόλης αλλάζει και πάλι. Οι φοιτητές δίνουν νέα πνοή στο θέατρο και η τοπική κοινωνία αποκτά μεγαλύτερη επαφή με τις σύγχρονες θεατρικές τάσεις. Πολλαπλασιάζονται οι φεστιβαλικές και λοιπές καλλιτεχνικές δράσεις, καθώς και οι τοπικές θεατρικές ομάδες, ενώ παράλληλα, περιοδεύοντες θίασοι συνεχίζουν να επισκέπτονται την πόλη, εμπλουτίζοντας το καλλιτεχνικό τοπίο. Κορωνίδα της πολιτιστικής ζωής της πόλης από το 1987 και εξής, το Αναγεννησιακό Φεστιβάλ Ρεθύμνου, το οποίο μελετάται εξαντλητικά. Αξίζει να σημειωθεί ότι σχεδόν στο σύνολο της ερευνητικής διαδρομής και τεκμηρίωσης της εργασίας, καταγράφεται με συνέπεια και το θέατρο για παιδιά, το θέατρο με παιδιά, το θέατρο στο σχολείο και σε ανάλογους ομίλους και η εκπαιδευτική του διάσταση, καταδεικνύοντας τη διαχρονική πρόθεση της διαμόρφωσης θεατρικής συνείδησης και αισθητικής στις νεότερες γενιές της πόλης.

Ξεχωριστό ενδιαφέρον παρουσιάζει ο προβληματισμός της Τζανιδάκη για το διαχρονικά φλέγον ζήτημα του χώρου, των υποδομών. Σε ξεχωριστό κεφάλαιο με τίτλο «Οι Θεατρικοί Χώροι. 1900-2000», εξετάζεται η έλλειψη κατάλληλων θεατρικών χώρων στο Ρέθυμνο. Σύμφωνα με το πηγαϊκό υλικό, παρά τις προσπάθειες για τη δημιουργία σταθερών σκηνών, οι περισσότερες παραστάσεις πραγματοποιούνταν σε αυτοσχέδιες σκηνές, σχολεία ή υπαίθριους χώρους. Η συγγραφέας μελετά ενδελεχώς το συγκεκριμένο ερευνητικό πεδίο, καταγράφει διεξοδικά τους χώρους που χρησιμοποιήθηκαν και διατυπώνει χρήσιμες

~ 628 ~

παρατηρήσεις και διαπιστώσεις. Στο τελευταίο μέρος του βιβλίου, που είναι τα Συμπεράσματα, γίνεται η σύνθεση και η αποτίμηση του πλούσιου και συχνά ετερογενούς υλικού του βιβλίου. Η συνδυαστική επεξεργασία των δεδομένων δημιουργεί εστίες διεπιστημονικού ενδιαφέροντος, προσεγγίζοντας πεδία όχι μόνο της επιστήμης της Θεατρολογίας, αλλά και της Ιστορίας, της Εθνολογίας, της Ανθρωπολογίας, της Αρχιτεκτονικής, της Εκπαίδευσης, της Ιστορίας της Τέχνης και του Πολιτισμού.

Το έργο της Άννας Τζανιδάκη, το οποίο αναμφίβολα αποτελεί σημαντική ψηφίδα στο μωσαϊκό της ελληνικής θεατρικής ιστοριογραφίας, ανοίγει νέους δρόμους στην κατανόηση του ρόλου του θεάτρου στην ελληνική περιφέρεια. Καταδεικνύει με τον πλέον πειστικό τρόπο, ότι το θέατρο στο Ρέθυμνο δεν υπήρξε απλώς μια μορφή ψυχαγωγίας, αλλά ένας ζωντανός οργανισμός που αλληλεπιδρούσε με την κοινωνία, επηρεάζοντας και επηρεαζόμενος από τις εκάστοτε ιστορικές και πολιτιστικές συνθήκες. Από τα ερασιτεχνικά σχήματα των αρχών του 20ού αιώνα έως την πανεπιστημιακή επιρροή των τελευταίων δεκαετιών, και από τις διστακτικές ιδιωτικές πρωτοβουλίες έως την κρατική πολιτική για καλλιτεχνική αποκέντρωση, το θέατρο υπήρξε και παραμένει βασικός πυλώνας της πολιτιστικής ταυτότητας του Ρεθύμνου.

ΓΩΓΩ ΒΑΡΖΕΛΙΩΤΗ

Η ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΤΙΚΟΣ

Η Γωγώ Βαρζελιώτη υπηρετεί στο Τμήμα Θεατρικών Σπουδών του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, στη βαθμίδα του αναπληρωτή καθηγητή. Έχει διδάξει σε προπτυχιακό και μεταπτυχιακό επίπεδο σε πανεπιστήμια της Αθήνας, Βενετίας, Μαδρίτης, Βαρκελώνης και Πράγας και τα ερευνητικά της ενδιαφέροντα περιλαμβάνουν την Ιστορία και πρόσληψη του Νεοελληνικού και Ευρωπαϊκού Θεάτρου (16ος-18ος αι.), το θέατρο των Ελλήνων της Διασποράς, την καθημερινή ζωή στη διάρκεια της βενετοκρατίας και την έκδοση σχετικών αρχειακών πηγών. Έχει συμμετάσχει σε ελληνικά και διεθνή ερευνητικά προγράμματα και έχει δημοσιεύσει επιστημονικές μελέτες σε συλλογικούς τόμους και επιστημονικά περιοδικά στην Ελλάδα και το εξωτερικό. Έχει εκδώσει και επιμεληθεί επιστημονικά μονογραφίες, συλλογικούς τόμους και Πρακτικά Συνεδρίων, και από το 2013 έως το 2023 διετέλεσε επιμελήτρια του Επιστημονικού Περιοδικού του Τμήματος Θεατρικών Σπουδών ΕΚΠΑ, *Παράβασις*. Είναι μέλος του *Ευρωπαϊκού Δικτύου Έρευνας και Τεκμηρίωσης Παραστάσεων Αρχαίου Ελληνικού Δράματος* (Arc-Net) και εταίρος της World Philology Union. Είναι μέλος της συντακτικής ομάδας των περιοδικών *Artes Renascentes*, *Engramma. La tradizione classica nella memoria occidentale*, *Άνω Κάτω Τελεία (AKT): Σημεία για το βιβλίο και την ανάγνωση*, και *Παράβασις/Parabasis* (ΤΘΣ/ΕΚΠΑ).

THE BOOK REVIEWER

Gogo Varzelioti is an Associate Professor at the Department of Theatre Studies of the National and Kapodistrian University of Athens. She has taught undergraduate and postgraduate courses at universities in Athens, Venice, Madrid, Barcelona, and Prague. Her research interests include the history and reception of Modern Greek and European theatre (16th-18th centuries), the theatre of the Greek Diaspora, everyday life during the Venetian rule and the publication of related archival sources. She has participated in several research programs and scientific conferences and has published papers in scientific journals and collective volumes. She has authored and edited scholarly monographs, collective volumes, and conference proceedings, and served as editor of the Department's academic journal *Parabasis* from 2013 to 2023. She is a member of the European Network of Research and Documentation of Performances of Ancient Greek Drama (Arc-Net) and a partner of the World Philology Union. She is also on the editorial boards of the journals *Artes Renascentes*, *Engramma. La tradizione classica nella memoria occidentale*, *Άνω Κάτω Τελεία (AKT): Σημεία για το βιβλίο και την ανάγνωση*, and *Παράβασις/Parabasis* (Department of Theatre Studies, NKUA).